

İSPIR'İN AHŞAP SÜSLEMELİ TARİHÎ YAPISI: BAŞYURT CAMİİ VE MEDRESESİ

Historical Building of Ispir with Wooden Decorations: Başyurt Mosque

Burak Muhammet GÖKLER

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatları
Anabilim Dalı, Erzurum, Turkey.

*Asst. Prof., Atatürk University, Faculty of Literature, Department of Art History, Department of Turkish Islamic
Art, Turkey.*

burak.gokler@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5035-6756.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Eylül / September 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 28 Kasım / November 2023

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2023

Cilt / Volume: 24 **Sayfa / Pages:** 297-334

Atrf / Citation: Gökler, Burak Muhammet. "İspir'in Ahşap Süslemeli Tarihi Yapısı: Başyurt Camii ve Medresesi [Historical Building of Ispir with Wooden Decorations: Başyurt Mosque]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 24 (Aralık / December 2023): 297-334

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1367746>

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Burak Muhammet GÖKLER**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Tarihî, kültürel varlıkları ve coğrafyası ile Erzurum'u Karadeniz bölgesine bağlayan İspir'in Çamlıkaya Mahallesi'ne bağlı Başyurt'ta bulunan, süslemeleri ve mimarisi ile ön plana çıkan Başyurt Camii ve Medresesi çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bölgenin ilk cami ve medresesi olması özelliğini sergileyen ve bugüne kadar kayıtlara geçmeyen cami ve medresenin tarihî yapı üzerindeki yazıtlardan ve bilgilerden 1833-1834'te Mahmut Ağa ve ailesi tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Caminin alt katını oluşturan ve iki odadan müteşekkil medrese sade bir anlayış sergilemektedir. Bununla birlikte caminin giriş kapı kanatlarından başlayan ahşap süsleme kompozisyonları; minber, mahfil, korkuluk, ahşap sütun ve tavan üzerinde kendini göstermektedir. Ayrıca mihrap tasarımı ve bezemelerde kullanılan motifler caminin karakteristik özelliklerini ortaya çıkartmaktadır. Yapının fevkani tasarımı, medresesi ve harimdeki mimari öğelerle birlikte tezyinatta kullanılan motifler değerlendirilerek eserin hangi bölgeden ve kültürden beslendiğinin tespiti ile birlikte eserin kültürel mirası olarak kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Yapının mimarisi ve süsleme kompozisyonları hem Erzurum hem de Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki camiler ile karşılaştırıldığında, Karadeniz camileri ile yakın bir özellik ortaya koyduğu görülmektedir. Bu da İspir'i iki bölge arasındaki kültürel bir köprü konumuna getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Sanatları Tarihi, İspir, Erzurum, Başyurt Camii, Ahşap Bezeme.

Abstract

Başyurt Mosque and Madrasah, where is in Başyurt in Çamlıkaya Neighborhood of Ispir, which connects Erzurum to the Black Sea Region with its historical, cultural assets and geography, and stands out with its decorations and architecture, constitutes the basis of the study. It is understood from the inscriptions and information on the historical building that Başyurt Mosque and Madrasah are the first mosque and madrasah of the region and has not been recorded until today, which was built by Mahmut Ağa and his family in 1833-1834. The madrasah, which comprises of the lower floor of the mosque and consists of two rooms, demonstrates a simple understanding. In addition to this, wooden ornament compositions starting from the entrance door wings of the mosque show themselves on the minbar, gallery, balustrade, wooden columns and ceiling. In addition, the mihrab design and the motifs used in the decorations reveal the characteristic features of the mosque. By evaluating the building's fawqānī (heightened) design, the architectural elements in madrasah and prayer hall, as well as the motifs used in the ornamentation, it is aimed to determine from which region and culture the work is influenced and to register the work as cultural heritage. When the architecture and ornamental compositions of the building are compared with the mosques in both Erzurum and the Eastern Black Sea Region, it is seen that it has a similar characteristic with the Black Sea mosques. This makes İspir a cultural bridge between the two regions.

Keywords: Turkish-Islamic Art History, Ispir, Erzurum, Başyurt Mosque, Wood Decoration.

Giriş

Erzurum'un kuzey ilçelerinden birisi olan İspir, Karadeniz'e olan sınırı ile önemli bir yerleşim merkezidir. Ticari ve askerî geçiş alanında bulunan İspir'in kuzeyinde Rize, doğusunda Artvin, batısında Pazaryolu, güneyinde ise Aziziye ve Tortum yer almaktadır. Bölge, topografik, iklim ve kültürel olarak Doğu Karadeniz ile büyük bir benzerlik ortaya koymaktadır.

Çoruh Vadisi'nin kıyısındaki İspir'in adı Urartu çivi yazılarında "Kulka (Qulha)",¹ Herodotos tarihinde "Saspeir",² Ksenophon'da "Hesperit",³ Bizanslı Faustus'ta ise "Sber/Sper" şeklinde geçmektedir.⁴ Son Kalkolitik ve özellikle de Eski Tunç Çağı'ndan itibaren devletlere ev sahipliği yapan bölgede⁵ Hurriler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Partlar, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Araplar, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, İlhanlılar, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular, Gürcü Krallığı gibi pek çok devlet hâkimiyet kurmuştur.⁶ İspir, 1514'te Çaldıran Savaşı ile Osmanlı hâkimiyetine geçmiş,⁷ 1515'te sancak yapılmıştır.⁸

Erzurum'a 161 km mesafede bulunan ve tarihî yapılarıyla dikkat çeken İspir'deki Kale Mescidi (12. yüzyıl), Sultan Melik Mescidi (1200-1202), Tuğrul Şah Camii (1200-1225) ve Kadıoğlu Medresesi (1725-26)⁹ ile birçok köy camisi bölgenin önemli tarihî geçişini kanıtlar niteliktedir.

İspir ile ilgili ortaya konulan çalışmalarda şehir merkezindeki cami-

¹ Ali Murat Aktemur - İ. Umut Kukaracı, *Kültür Varlıkları ile İspir* (Erzurum: Ofset Matbaacılık, 2004), 6.

² *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973), 78.

³ Ksenophon Anabasis, *Onbinlerin Yürüyüşü*, çev. Tanju Gökçöl (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1974), 262.

⁴ İspir Kaymakamlığı (İK), "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı" (Erişim 25 Ağustos 2023).

⁵ Veli Ünsal, *Eskiçağ'da İspir ve Çevresi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 76.

⁶ Mustafa Yılmaz Çağlayan, *Şu Bizim İspir* (İstanbul: İspir Turizm Kültür ve Kalkındırma Derneği, 1987), 11.

⁷ Çağlayan, *Şu Bizim İspir*, 31-32.

⁸ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), 115.

⁹ Aktemur - Kukaracı, *Kültür Varlıkları ile İspir*, 56-83; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi* (İstanbul: Ercan Matbaası, 1960), 501-510.

ler başta olmak üzere bölgede az sayıda olan kiliseler değerlendirmeye alınmış, bununla birlikte zorlu topografik yapısından dolayı birçok köy camisi değerlendirilmemiştir. Bunlardan birisi de fevkani mimarisi ve süsleme kompozisyonları ile bölgenin en sanatsal yapısı olan Başyurt (Başmezra) Camii gelmektedir. Erzurum camileri ve medreseleri göz önüne alındığında altı üstlü olarak tasarlanan medrese cami birleşimini ve ahşap işçiliğini ön plana çıkaran ibadet yapılarının sınırlı olması eseri önemli kılmaktadır. Ayrıca cami ve medreseyi mimari, süsleme ve malzeme açısından detaylı inceleyerek hangi bölgenin özelliklerini sergilediğinin tespiti amaçlanmıştır.

Doğu Karadeniz mimarisinin bir yansıması olan Başyurt Camii ve Medresesi öncelikle yerinde incelenmiş, koordinatları alınmış, medrese ve caminin ölçüleri alınarak plan şeması çıkartılmıştır. Hava ve detaylı fotoğrafları çekilen caminin içindeki mimari unsurlar ve bölgedeki diğer yapılardan ayrılan ahşap oyma süsleme kompozisyonları fotoğraflanarak çizime aktarılmıştır.

Yapının inşasını gerçekleştiren ve aynı aile soyundan gelen kişilerden bilgiler toplanarak yapının tarihî geçmişi değerlendirilmiştir. Yapının mimarisi ve süsleme anlayışı hem bölge yapıları hem de Doğu Karadeniz'dekilerle karşılaştırılıp sanat tarihi içerisindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Başyurt (Başmezra) Camii ve Medresesi¹⁰

Cami, İspir'in kuzeydoğusundadır ve şehir merkezine 42,3 km'dir. Eski adı Hunud¹¹ olan Çamlıkaya Mahallesi'ne bağlı Başyurt'ta (Başmezra), 40.717172-41.111287 koordinatlarında bir yamaç üzerinde 246/1 ada parsel ve G46-D-03-D-1-C pafta üzerinde yer almaktadır. Caminin bulunduğu alanın batısında Kuzugölü, doğusunda ise Bağ Deresi Başyurt'un önünde birleşerek Hunut Çayı'nı meydana getirmekte ve vadi boyunca güneye doğru akmaktadır (Harita 1-2).

¹⁰ Mahmut Ağa'nın soyundan olan ve cami ile ilgili detaylı bilgiler veren Ümit Yaşar Gözüm'e katkı ve desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

¹¹ Yunus Özger, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İspir ve Köylerinin Nüfusu", *Atatürk Üniversitesi Türikiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi* 34 (Şubat 2007), 289.

Harita 1: Yapının Merkeze olan Uzaklığı ve Bölgenin Topografyası¹²

Harita 2: Yapının Konumu, Kuzugözü ve Bağ Deresi¹³

1.1. Tarihçe

Caminin muhtelif yerlerinde eserin inşası ve tarihi ile ilgili üç kayda rastlanmaktadır. Birincisi giriş kapısında olup burada mermer üzerine Y.T 1833 (yapım tarihi) tarihi işlenmiştir. İkincisi harim mekânındaki

¹² Google Earth (GE), "Google Labs" (Erişim 25 Ağustos 2023).

¹³ Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM), "Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı" (Erişim 25 Ağustos 2023).

ahşap sütun üzerine “1833 inşası” ibaresi kazınmıştır. Üçüncüsü ise duvar üzerine asılan, yapılış ve onarımlarla ilgili bilgi veren metindir. Yazıtlardan yapının H 1249, M 1833-1834 tarihinde dönemin ileri gelen Gözüm ailesinden olan Mahmut Ağa, Osman Ağa ve Hüseyin Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Köyün ilk cami ve medresesi olma özelliğini taşıyan yapıyı yaptıran Mahmut Ağa ve ailesinin baniliğinin dışında usta olarak da yapıda görev aldığı düşünülmektedir.

Yapının inşası bittikten sonra Karadeniz Bölgesi eserlerinde de sıkça karşılaşıldığı üzere camideki imametlik görevini öncelikle Mahmut Ağa ve ailesi sonra Hoca Ali Efendi ve Poyraz ailesindeki kişiler yürütmüştür.

Uzun yıllar hizmet veren yapının zamanla çatısında ve beden duvarlarında yıpranmalar meydana gelmiştir. Bu vesile ile 1969 yılında Mahmut Ağa'nın ailesinden olan Mehmet Gözüm tarafından onarımı gerçekleştirilmiştir. Caminin kuzeybatısında, yapı içerisinden yükselen ahşap minaresi de Dursun Gözüm tarafından yapıya sonradan eklenmiştir (Görsel 1-2).

Doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgi bulunmayan Mahmut Ağa'nın yaptırdığı bu cami ile ilgili yapılmış çalışmalar¹⁴ ışığında ve araştırmalarda vakıf kaydı veya arşiv belgesi tespit edilememiştir.

Görsel 1: Yapının İnşa Tarihini Gösteren Yazıtlar

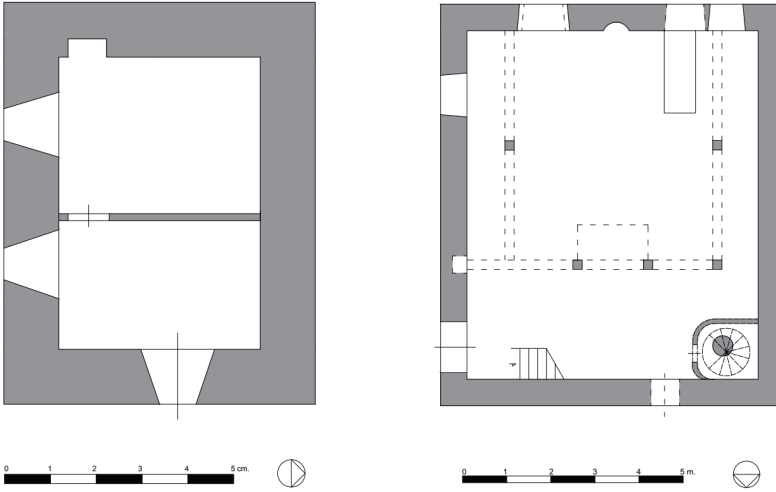
¹⁴ Yunus Özger, “XIX. Yüzyıl Ortalarında İspir Kazasında Vakıflar (Evkâf Nezâreti Defterlerine Göre)”, *Karadeniz Araştırmaları* 6/21 (Ocak 2009), 31-47.

Görsel 2: Yapının İnşası, Banileri ve Onarımına Dair Bilgi

1.2. Plan, Mimari ve Süsleme

Eğimli bir topografya üzerine yerleştirilen yapının medresesi dik-dörtgen planda 6,39 x 4,40 m ölçülerinde, 1,20 cm duvar kalınlığında bir düzenleme gösterirken cami derinlemesine dikdörtgen planlı olup 7,91 x 6,52 m ebatlarında 64 cm duvar kalınlığında ele alınmıştır (Görsel 3).

Görsel 3: Medrese ve Cami Plan Şeması

Fevkani düzendeki yapının cephe tasarımları birbirini yineler niteliktedir. Caminin batı cephesiyle bitişik olarak verilen imam evi bu ciheti tamamen kapattığı gibi tarihî yapının duvarlarına da zarar vermektedir. Tali yol ile bitişik kuzey cephesinin mahfil seviyesindeki dik-

dörtgen söveli ve ahşap kanatlı bir penceresi dikkat çekerken çatının üçgen alınlığı ahşap ile kaplanarak farklı bir kurgu sağlanmıştır.

Yapının güneyi en hareketli cephesidir. Medrese de açılan pencereler ile birlikte üç katlı bir cephe düzeni ile karşılaşılmaktadır. Dikdörtgen söveli altı pencere mazgal bir biçimde ele alınmıştır. Cephenin üstünde bulunan çatının üçgen alınlığı ahşap malzemeyle kapatılarak alana hareketlilik kazandırılmıştır.

Doğu cephe, hem medresenin hem de caminin giriş kapılarının yer aldığı cihettir. Medrese kapısı ve harimi aydınlatan dikdörtgen söveli bir pencere söz konusu cepheyi iki katlı bir görünüme kavuşturmuştur. Cephenin kuzeydoğusuna konumlandırılan ıslak mekânların yapı duvarıyla birleştirilmiş olması esere zarar vermektedir (Görsel 4-7).

Görsel 4. Yapının Güney Cephesi

Görsel 5. Yapının Kuzeydoğu Cephesi

Görsel 6. Yapının Kuzey Cephesi

Görsel 7. Yapının Doğu Cephesi

Cephenin güneyine yerleştirilen dikdörtgen söveli ve tek kanattan oluşan düz lentolu kapı ile medreseye girilmektedir. Bugün kullanılamaz

halde olan ve bölgenin ilk eğitim kurumu olması ile ön plana çıkan mekânın iç kısmı ahşap bir bölme ile iki odaya ayrılmıştır. Doğudaki odanın duvarına açılan niş, iki kapaklı ve raf düzeni ile dolap olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte zemini ahşap döşemeli olan medresenin üst örtüsündeki ahşap kirişler çürümeye yüz tutmuştur (Görsel 8-13).

Görsel 8. Medrese Giriş Kapısı

Görsel 9. Medrese Penceresi

Görsel 10. Medresenin İçi

Görsel 11. Medresenin İçi

Görsel 12. Medresenin İçi

Görsel 13. Medresenin İçi

Medrese kapısının kuzeyinden başlayan merdivenlerle son cemaat yeri olmayan cami giriş kapısına ulaşılmaktadır. Dikdörtgen söveli ahşap kapı, yuvarlak kemerli ve tek kanattan müteşekkildir. Sövelerdeki çatlaklar ve ahşaptaki eskimeler kapıdaki ilk dikkat çeken detaylar arasındadır.

Kapının yuvarlak kemeri halat örgü ile belirginleştirilmiş, kemerin köşe boşlukları ve kenarları da Karadeniz camilerinin klasik süslemesi olan lale motifleri ile kompoze edilmiştir. Bu kompozisyon dıştan halat örgü ile çevrilerek sınırlandırılmıştır. Kapı kanadı üzerinde ise altıgen geçmeler sonzuluk prensibinde verilmiş olsa da zamanla aşınarak büyük bir bölümü silinmiştir.

Ahşap kapıdan doğrudan harim mekânına ulaşılmaktadır. İç mekândaki özgün ahşap oymacılığının ve sanatının yansımaları yapıyı değerli kılarken beden duvarlarının sıvanmış olması dikkat çeken ayrıntıların başında gelmektedir.

Harimin güney duvarına, iki pencere arasına konumlandırılan taş mihrabı aşağıdan yukarıya doğru daralan bir niş düzeni sergilmektedir. Bu daralma yatay çizgisel hatlarla daha belirgin hale getirilmiştir. Mihrap krem renge boyanarak üst bölümündeki yeşil renkle bir kontrast oluşturulmuş, mimari öge böylelikle hareketlendirilmiştir.

Mihrabın batısına yerleştirilen ve desen kurgusu ile dikkat çeken ahşap minberde süpürgelik bölümüne yer verilmemiş, bu bölüm yamuk dikdörtgen olarak nitelendirilen bir form biçiminde tasarlanmıştır.

Minberin uzun dikdörtgen söveli giriş kapısı, halat örgü ile zenginleştirilmiş, yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiştir. Kemerin hemen üzerinden yükselen kapı tacı dama tahtası tezyinine sahip olup tac, üstte “S-C” kıvrımlarından oluşturulan bir lale kompozisyonu ile tamamlanmıştır. Kapıyı ve tacı iki yandan sınırlandıran söveler üzerinde çok kollu yıldız motiflerine, üçgenler içerisindeki ışınsal çubuklar eşlik etmektedir. Bu sövelerden batıdaki üstte, hilal ve lale geçmelerle, doğudaki ise çentik, “C” kıvrımları ve hilal motifi ile sonlandırılmıştır.

Ahşap minbere cepheden bakıldığında geometrik bezeme an-

layışının yoğun olarak tercih edildiği görülmektedir. Minberin genelinde yayılan bu kurguda, halat örgülü eşkenar dörtgenlerin içerisinde kareye alınmış çok kollu yıldızlar yer almaktadır. Eşkenar dörtgenlerin araları ise prizmal üçgen ve sekiz kollu yıldızlarla dekora edilerek kompozisyonlar arası geçişler daha estetik hale getirilmiştir.

Aynalıği kuzeyde sınırlandıran kapı sövesinin üzeri ikili geçme (giyoş) ile tezyin edilmiştir. Kapı sövesinden kıvrımlı bir köşebentle geçilen korkuluk, köşke kadar uzanarak köşkü, köşk altından ayırmaktadır. Korkuluğu oluşturan profilli tornalar altta ve üstte birer bordür ile sınırlandırılmıştır. Alt bordüre ikili geçme, üste ise stilize kıvrımlı bir dal nakşedilmiştir.

Köşk altı bölümünde, çok kollu yıldız ve aynalıktaki motifler tekrarlanırken geçit kısmı, karşılıklı yerleştirilmiş “C” kıvrımlarıyla şekillendirilmiştir. Köşk bölümünde çok kollu yıldız, balıksırtı, ahşap tornalar, stilize kıvrımlı dallar bu alanı tezyin etmekte, külah üzerindeki halat örgü, hayat ağacı, S-C kıvrımlar ve lale motifleri dikkat çekmektedir.

Harimin güneybatı köşesine yerleştirilen dikdörtgen gövdeli vaaz kürsüsü, form ve tezyinat açısından bir farklılık ortaya koymamaktadır. İbadet mekânının kuzeyini kaplayan kadınlar mahfili, doğu ve batı koldan güney duvara kadar uzanarak “U” biçimini almaktadır. Mahfili taşıyan kare kesitli beş ahşap sütundan dördü özgün olup geometrik bezemeleri ile harime farklılık katmaktadır.

Mahfilin batı kolunu taşıyan ahşap sütun kare kesitli olarak başlayıp, gövde bölümünde pahlanarak sekizgene dönüşmekte, üstte ise tekrar kare olarak devam etmektedir. Gövdenin üst bölümünde sütun askıları dikkat çeken detaylardan birisidir. Süsleme açısından taşıyıcı, bordürler halinde geometrik desen kurgularına taksim edilmiştir. Balıksırtı örgü, sekiz kollu yıldız, prizmal üçgen, üçgen içerisinde ışımsal çubuklar ve “X” motifleri oyma olarak nakşedilmiştir.

Kuzeydeki birinci ahşap sütun, diğer taşıyıcılarda olduğu gibi altı ve üstü kare kesitli, gövdesi sekizgen formdadır. Gövdesindeki sütun askı ve sarkıtları taşıyıcı hareketlendiren etmenlerdendir. Taşıyıcının

bezemelerinde çok kollu yıldız, ışınsal çubuklar ve balıksırtı motiflerine rastlanmaktadır.

Batı ve kuzeydeki ikinci ahşap sütun da form ve süsleme açısından farklı bir özellik ortaya koymamakta aynı motifler tekrarlanmaktadır.

Ahşap sütunların üstüne oturan mahfil giriş ve korkuluklarında süsleme kompozisyonları devam ettirilmiştir. Caminin dört yönünü dolağan ahşap giriş üzerine dörtlü sarmal geçme (giyoş) ve geçmeler arasına ışınsal çubuklar ile “X (dört kollu yıldız)” işlenmiştir. Girişin hemen üstünü balıksırtı, içerisi yıldız ve ışınsal çubukların yerleştirildiği birbirine yakınlaşıp uzaklaşan kıvrımlı hat, alanı tezyin ederken torna korkuluk ve papyon geçmeler mahfil korkuluğunu tamamlayan tezyinatlar olmuştur.

Mahfilin kuzeydeki dikdörtgen köşkü süslemesi ile caminin genel kompozisyon anlayışının devamı niteliğindedir. Mahfil köşkünün altına, minber aynalığında karşılaşılan halat örgülü eşkenar dörtgenler içerisindeki yıldız motifleri nakşedilmiştir. Bu kompozisyonlar arası prizmal üçgen ve yarım yıldızlarla dolgulanırken kompozisyon alttan ve üstten balıksırtı, üçgen tasarımlar ve ışınsal çubuklarla çevrelenmiştir. Köşkün yan cephesine yıldız, “X”, ışınsal çubuklar, torna korkuluk ve papyon geçmeler uygulanmıştır.

Harim giriş kapısının karşısına yerleştirilen ahşap bir merdivenle mahfile çıkış sağlanmaktadır. Mahfilde iki önemli husus dikkate değerdir. Bunlardan birincisi mahfil üzerinden yükselip ahşap tavanın ağırlığını destekleyen ahşap sütunlardır. Mahfil sütunlarıyla benzer tasarımda olan taşıyıcılar da geometrik desen anlayışları kapsamında balıksırtı, çok kollu yıldızlar, halat örgü, “X”, prizmal üçgenler ve ışınsal çubuk motifleri kendini göstermektedir. ikincisi ise mahfilin kuzey-batısındaki minare çıkışıdır. Ahşaptan yapılan minareye sac giydirilmiştir. Çatı üzerinden yükselen minarenin seren¹⁵ direği ve gövdesinin bir bölümü yapı içerisinde olmasıyla önem arz etmektedir.

İbadet alanındaki son bezemesel detay ahşap tavandaki Mühr-i Süleyman motif ayrıntısıdır.

¹⁵ Hüseyin Yurttaş - Burak Muhammet Gökler, “Bir Minare İki Usta”, *Doğu Esintileri Dergisi* 13 (Ağustos 2020), 140.

Yapı iten ahşap tavan, dıştan ise beşik çatı ile kapatılmıştır. Çatının iç kısmı incelendiğinde merkezdeki dikmelerle birlikte kirişler ve toprak örtü dikkat çeken unsurlardır (Görsel 14-32).

Görsel 14. Merdivenler ve Harim Giriş Kapısı

Görsel 15. Harim

Görsel 16. Harim

Görsel 17. Harim

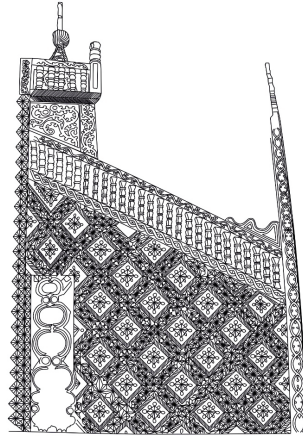
Görsel 18. Harim

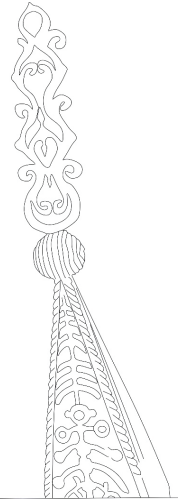
Görsel 19. Caminin Mihrabı ve Minberi

Görsel 20. Caminin Minber Kapısı

Görsel 21. Minberin Cepheden Görünümü

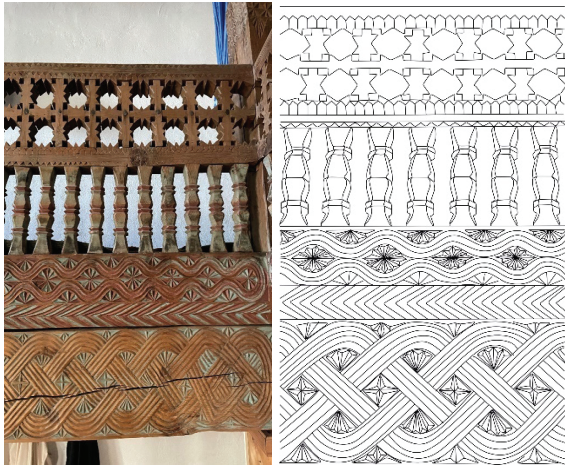
Görsel 22. Minberin Kühahı ve Süslemesi

Görsel 23. Vaaz Kürsüsü ve U Biçimli Kadınlar Mahfili

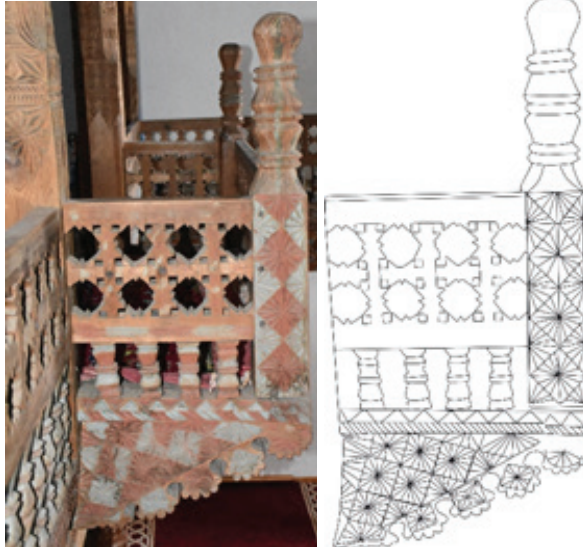
Görsel 24. Mahfil Ahşap Sütunlar

Görsel 25. Kiriş ve Korkuluk Bezemeleri

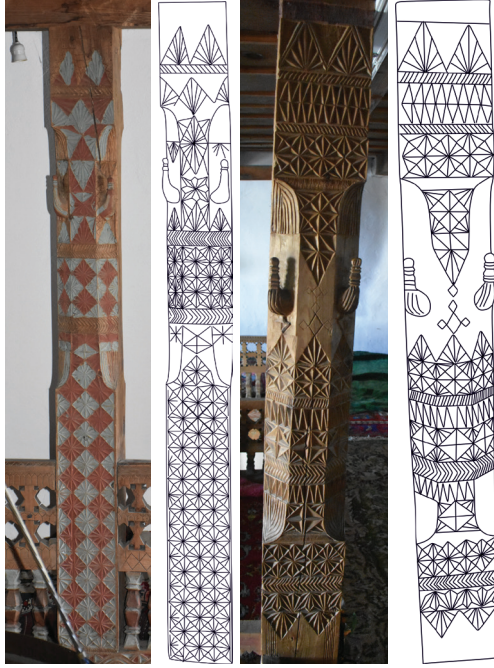
Görsel 26. Mahfil Köşk Altı

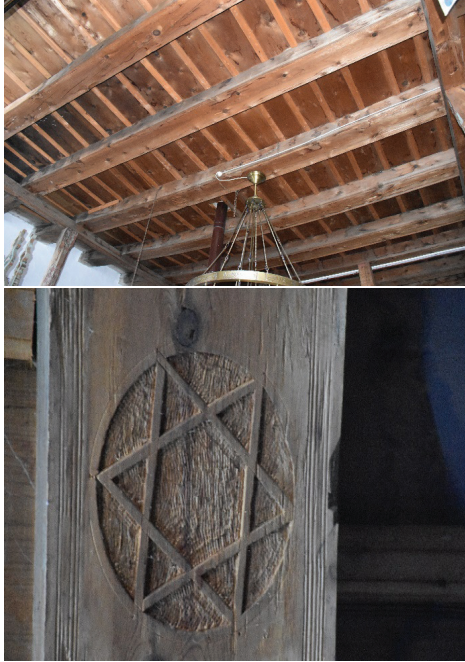
Görsel 27. Mahfil Köşkünün Yan Cephesi

Görsel 28. Mahfilden Görünüm

Görsel 29. Mahfil Üstünden Tavanı Destekleyen Ahşap Sütunlar

Görsel 30. Ahşap Tavan ve Mühr-i Süleyman Motifi

Görsel 31. Minarenin Seren Direği, Giriş Kapısı, Merdivenleri ve Dıştan Görünümü

Görsel 32. Yapının Üst Örtüsü

1.3. Malzeme ve Teknik

Yapıyı meydana getiren beden duvarları yonu taşı ve ahşap hatıllar ile örülürken köşelerde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Taş üzerine atılan mozaik derz oldukça belirgindir. Dış mimaride taşın üstünde çatı alınlıklarında ahşap malzeme tercih edilmiştir. Caminin iç mekânında mihrap kesme taş malzemesidir. Ahşaptan olan minber, vaaz kürsüsü, mahfil ve taşıyıcılarda ajur ve oyma kabartma tekniğinde süslemelerin nakşedildiği görülmektedir.

2. Karşılaştırma ve Değerlendirme

Başyurt Camii ve Medresesi üzerinde inşa tarihini belirten kitabe var olmasına karşılık banisini ortaya koyacak bir yazıt söz konusu değildir. Fakat 1833-1834 tarihinde inşa edilen yapının bölgenin önemli ailelerinden olan Gözüm ailesinden Mahmut Ağa tarafından inşa edildiği hem bölge halkı hem de Mahmut Ağa'nın aile soyundan olan Ümit Yaşar Gözüm tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca arşiv çalışmalarında camiye dair bir veri olmamasına karşılık H 17.7.1265 (M 8 Haziran 1849) tarihli belgede “Erzurum’un kazalarından İspir’e Mahmud Ağa'nın müdür”¹⁶ olarak tayin edildiği geçmektedir. H 19.11.1272 (M 19 Temmuz 1856) tarihli bir diğer belgede ise Mahmut Ağa'nın belirtilen görevden istifa ettiği¹⁷ anlaşılmaktadır (EK 1-2). İki belge Mahmut

¹⁶ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âsafi Âmedi Kalemi [A.AMD]*, No. 8, Gömlek No. 63, 1.

¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal [Y.PRK.A]*, No. 1, Gömlek No. 8, 1.

Ağa'nın bölge de ne kadar etkin ve önemli kişi olduğunu göstermektedir. Bu minvalde belgelerin tarihleri de göz önüne alındığında İspir'deki camiyi inşa ettiren Mahmut Ağa'nın belgelerde ismi geçen kişi olduğu düşünülmektedir.

Cami plan ve mimari olarak başta Doğu Karadeniz Bölgesi olmak üzere Anadolu'nun köy camileriyle benzerlik arz etmektedir. Derinlemesine dikdörtgen planlı yapı ahşap tavanlı olarak düzenlenmiştir ki ahşap tavanlı veya destekli camiler Osmanlı'nın cami mimarisinde sıkça tercih edilen yapı gruplarının birini oluşturmaktadır. Yapıyı özgün ve önemli kılan husus ise medresesi ve harim mekânında bulunan mimari öğeleri ve süsleme kompozisyonlarıdır.

Medrese olarak kullanılan alt kat, Erzurum'daki cami mimarisinde sıkça karşılaşılan bir uygulama olmayıp özellikle İspir gibi Karadeniz'e sınırı olan veya coğrafi olarak dağlık yerlerde karşılaşılmaktadır. Benzer örnekleri arasında Rize Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830), Çamlıhemşin'de Şenyuva Köyü Camii (1885), Çayeli İncesu Köyü Camii (1856), Fındıklı'da Meyvalı Köyü Camii (1871), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (18. yüzyıl),¹⁸ Trabzon'da Araklı Merkez Büyük Camii (1905), Çaykara Uzungöl Filak Camii (1813), Dernekpazarı Kondu Mahallesi Camii (1809), Ormancık Mahallesi Merkez Camii (1892),¹⁹ Taşçılar Köyü Merkez Camii (1804),²⁰ Artvin'de Oruçlu Camii (1907),²¹ Orta Camii (18-19. yüzyıl), Salih Bey Camii (1792) ve Dikyamaç Köyü Camii (1894)²² gösterilebilir. Bunun dışında mimarisi ile Karadeniz camilerinin devamı niteliğinde olan Gürcistan'daki Tshmorisi Camii (1890-91), Begleti Camii (1925), Kveda Thilvana

¹⁸ Burak Muhammet Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 1589-1590.

¹⁹ Yavuz Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 230, 576, 726, 812.

²⁰ Ogün Küçük, *Trabzon'un Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of İlçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camileri (18-19. Yy.)* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2017), 56.

²¹ Karadeniz Kültür Envanteri (KKE), "Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" (Erişim 02 Eylül 2023).

²² Osman Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 119-130.

Camii (1880-90) ve Hihadziri Camii'nin de (1863)²³ alt katları medrese olarak hizmet vermiştir (Görsel 33-37).

Görsel 33. Başyurt Camii Medresesi

Görsel 34. Hemşin Bilenköy Camii Medresesi²⁴

Görsel 35. Trabzon Taşçılar Köyü Merkez Camii Medrese Giriş Kapısı²⁵

Görsel 36. Artvin Oruçlu Camii Medrese Katı²⁶

Görsel 37. Gürcistan Thilvana Camii Medresesi²⁷
Yapının, yuvarlak kemerli tek kanatlı ahşap harim giriş kapısı tezyi-

²³ Mustafa Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 135, 161, 191, 197.

²⁴ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 828.

²⁵ Küçük, *Trabzon'un Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of İlçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camiler (18-19. Yy.)*, 229.

²⁶ KKE, "Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" (02 Eylül 2023).

²⁷ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 913.

natı ve özgünlüğü ile dikkat çekmektedir. Karadeniz camilerinin kapılarında sıkça rastlanan süsleme kompozisyonlarının Erzurum'da da örneklerine Narman'daki Karadenizli ustalar tarafından inşa edilen Narman Güvenlik Köyü Camii bölgedeki en yakın örneklerden biri olarak ön plana çıkmaktadır.²⁸ Erzurum dışında Rize'de Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii (1893),²⁹ Trabzon'da Uzungöl Filak Camii (1819), Derelyurt Merkez Camii (1832),³⁰ Yukarı Kondu Mahallesi Camii (1809),³¹ Artvin'de Muratlı Camii (1842),³² Gürcistan'da Mahalakidzebi Camii (1842)³³ örneklerden birkaçıdır (Görsel 38-43).

Görsel 38. Başyurt Camii Kapı Kanadı

Görsel 39. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii Kapı Kanadı³⁴

Görsel 40. Rize Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii³⁵

²⁸ Burak Muhammet Gökler - Muhammed Emin Doğan, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narman Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", *Art Sanat* 16 (Temmuz 2021), 197.

²⁹ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1563.

³⁰ Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*, 579, 880.

³¹ Mehmet Yavuz, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 87.

³² Ruslan Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli* (Batum: y.y., 2017), 37.

³³ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel AĞşap Cami Mimarisi*, 1017.

³⁴ Gökler - Doğan, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narman Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", 197.

³⁵ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1192.

Görsel 41.
Trabzon Dereyurt
Merkez Camii³⁶

Görsel 42. Artvin
Muratlı Camii³⁷

Görsel 43.
Gürcistan
Mahalakidzebi
Camii³⁸

Caminin aşağıdan yukarıya doğru daralan taş mihrabı, en sık Karadeniz camilerinde görülmektedir. Ancak Erzurum'da Aziziye Aşağı Canören Camii'nde de (1935-39)³⁹ benzer mihrap tipi ile karşılaşmaktadır. Rize'de Gülbahar Hatun Camii (1659), Ardeşen'de Tunca Köyü Camii (1902),⁴⁰ Trabzon'da Aksaklı Mh. Camii (1875), Vakfikebir Merkez Eski Camii (1794), Yomra Kayabaşı Mh. Camii (1869), Dernekpazarı Kondu Mahallesi Camii (1809),⁴¹ Taşkiran Merkez Camii (1896-97),⁴² Kuşluca Camii (1893),⁴³ Artvin'de Esendal Köyü Camii (1814), Damar Köy Camii, Düzköy Camii,⁴⁴ Esenkıy Köyü Camii (19. yüzyıl),⁴⁵ Bayburt'ta Konursu Ulu Camii (1812)⁴⁶ ve Gürcistan'da Çutuneti Camii'nin (18. yüzyıl)⁴⁷ mihrabı bu tipi yansıtanlardan bazılarıdır (Görsel 44-49).

³⁶ Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*, 270.

³⁷ Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 37.

³⁸ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 1017.

³⁹ Burak Muhammet Gökler, "Karadeniz Geleneğinde Erzurum/İlica Aşağı Canören Köyü Camii", *Sanat Tarihi Yıllığı* 32 (Haziran 2023), 254.

⁴⁰ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1644.

⁴¹ Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*, 1853-54.

⁴² Yavuz, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, 56.

⁴³ KKE, "Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" (02 Eylül 2023).

⁴⁴ Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 17, 23, 27.

⁴⁵ KKE, "Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" (02 Eylül 2023).

⁴⁶ Süleyman Çiğdem vd., *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt* (Erzurum: Bakütam, 2020), 237.

⁴⁷ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*,

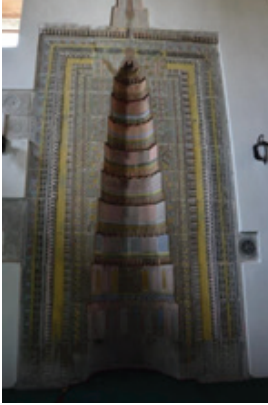
Görsel 44. Başyurt Camii Mihrabı

Görsel 45. Erzurum Aşağı Canören Camii⁴⁸

Görsel 46. Rize Ardeşen Tunca Kövü Camii⁴⁹

Görsel 47. Trabzon Dernekpazarı Kondu Mh. Camii⁵⁰

Görsel 48. Artvin Esenkıyı Köyü Camii⁵¹

Görsel 49. Bayburt Konursu Ulu Camii⁵²

Caminin ahşap minberinin süpürgelik bölümü olmayıp korkuluk kısmı, köşk ve köşk altını birbirinden ayırarak farklı bir detay olarak görülmektedir. Minberler sınıflandırılırken genellikle aynalık ve süpürgelik bölümüne göre tasnif edilmektedir. Bu tasnife göre dikey üç-

790.

⁴⁸ Gökler, "Karadeniz Geleneğinde Erzurum/İlca Aşağı Canören Köyü Camii", 259.

⁴⁹ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 285.

⁵⁰ Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*, 223.

⁵¹ KKE, "Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" (02 Eylül 2023).

⁵² KKE, "Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" (02 Eylül 2023).

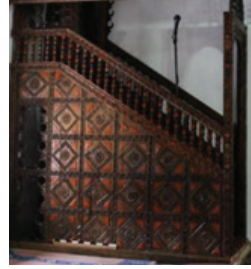
gen ve yamuk dikdörtgen denilen formlar benimsenmiştir.⁵³ Başyurt Camii'nin minber aynalığı süpürgelik bölümünü de kapsamasından dolayı yamuk dikdörtgen formludur. Benzer örneklerine Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (1861),⁵⁴ Rize Ardeşen Doğanay Köyü Camii (1830), Çayeli İncesu Köyü Camii (1856), Hemşin Nurluca Köyü Camii (1898),⁵⁵ Trabzon'da Keçikaya Köyü Camii (1830), Uzunlarla Köyü Camii (1837), Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camii (1819), Ormancık Köyü Camii (1886),⁵⁶ Artvin'de Petekköy Sultan Uğurköy Camii, Şalcı Köyü Camii,⁵⁷ Gürcistan'da Çutuneti Camii (18. yüzyıl), Kvirike Camii (1859), Aho Camii (18. yüzyıl), Kveda Agara Camii'nde (1904)⁵⁸ rastlanmaktadır (Görsel 50-54).

Görsel 50. Başyurt Camii Minberi

Görsel 51. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii⁵⁹

Görsel 52. Trabzon Uzunlarla Köyü Camii Minberi⁶⁰

⁵³ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1659, 1662.

⁵⁴ Gökler-Doğan, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narman Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", 198.

⁵⁵ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1662.

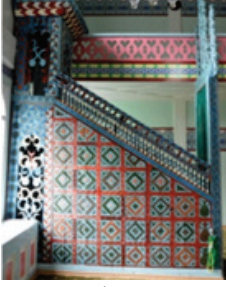
⁵⁶ Demet Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 44, 126, 241, 256.

⁵⁷ Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 41, 48.

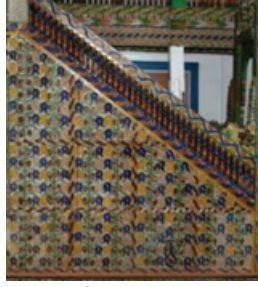
⁵⁸ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 791, 801, 823, 835.

⁵⁹ Gökler - Doğan, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narman Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", 198.

⁶⁰ Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler*, 199.

Görsel 53. Artvin Uğurköy Camii⁶¹

Görsel 54. Gürcistan Çütuneti Camii⁶²

Caminin mimari özellikleriyle birlikte bölgeler arasındaki etkileşimi ortaya koyacak bir diğer unsur süsleme programlarıdır. Kapı kanadı, minber, sütun ve mahfile işlenen bezeme kompozisyonlarında lale, halat örgü, balıksırtı, geçmeler (örgü), yıldız, “X”, papyon geçme, hayat ağacı, ışınal çubuklar, “S ve C” kıvrımlar, Mühr-i Süleyman ve prizmal üçgenler ön plana çıkan tezyini unsurlardır.

Anadolu'nun birçok camisinde karşılaşılan ancak ahşaba işleniş stili ile Karadeniz camilerinin devamı olan lale motifi Başyurt Camii'nde kapı kanadı ve minber üzerine işlenmiştir. Erzurum'daki camilerde sıkça karşılaşılmayan lale motiflerine daha çok Rize'de İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Çayeli İncesu Köyü Camii (1856), Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Kayabaşı Köyü Camii (1893),⁶³ Trabzon'da Çaykara Akdoğan Mahallesi Merkez Camii (1825), Arsin Karaca Mahallesi Camii (1955), Çaykara Taşören Mahallesi Camii (1841), Günebakan Mahallesi Camii (1869),⁶⁴ Artvin'de Aşağı Maden Köyü Camii, Esental Köyü Camii (1814), Maral Köyü Camii (1924), Uğur Köyü Camii (1860),⁶⁵ Ordu'da Kaynartaş Merkez Eski Camii (1886),⁶⁶ İkizce Laleli Camii (1522),⁶⁷ Samsun'da Porsuk Köyü Camii (1859-60), Koca-

⁶¹ Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 41.

⁶² Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 791.

⁶³ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1731-32.

⁶⁴ Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*, 1990.

⁶⁵ Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 15, 27, 33, 41.

⁶⁶ Ahmet Ali Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri* (Ordu: Kültür Yayınları, 2019), 202-206.

⁶⁷ Ahmet Ali Bayhan, “Ordu/İkizce'den Bir Ahşap Camii: Laleli (Eski) Camii”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 14 (Mart 2005), 1-22.

kavak Köyü Camii (17-18. yüzyıl),⁶⁸ Gürcistan'da Aho Camii (18. yüzyıl), Kvirike Camii (1859), Çutuneti Camii (1854) ve Satsihuri Camii'nde (1776)⁶⁹ rastlanmaktadır (Görsel 55-61).

Görsel 55. Başyurt Camii'ndeki Lale Motifleri

Görsel 56. Rize Hüseyin Hoca Köyü Camii⁷⁰

Görsel 57. Trabzon Günebakan Mh. Camii⁷¹

Görsel 58. Artvin Maral Köyü Camii⁷²

Görsel 59. Ordu İkizce Laleli Camii⁷³

Görsel 60. Samsun Porsuk Köyü Camii⁷⁴

Görsel 61. Gürcistan Çutuneti Camii⁷⁵

Camide en çok kullanılan motif ise yıldız motifidir. Ahşaba oyulan sekiz kollu, yarım, dört ve çok kollu yıldızlar, minber, mahfil, ahşap sütunlarda sürekli yinelenmiştir. Ahşap bezeme ile özdeşleşen yıldız, Karadeniz camilerinin de vazgeçilmez geometrik bezemesidir. Trabzon'da Çaykara Kabataş Mahallesi Camii (1870), Of Uğurlu Mahallesi Molla Ömerli Camii,⁷⁶ Çambaşı Ömerli Mahallesi Camii (1845), Dernekpazarı Taşçılar

⁶⁸ Şenler Yıldız (ed.), *Samsun Ahşap Camileri* (Ankara: Sincan Matbaası, 2011), 56, 93-94.

⁶⁹ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 546.

⁷⁰ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1732.

⁷¹ Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*, 260.

⁷² Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 33.

⁷³ Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (ÖİKTİM), "Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı" (Erişim 10 Eylül 2023).

⁷⁴ Yıldız, *Samsun Ahşap Camileri*, 97.

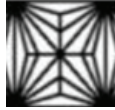
⁷⁵ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 791.

⁷⁶ Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler*, 773-744.

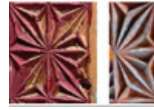
Mahallesi Merkez Camii (1804), Arsin Gölgelik Mahallesi Camii (1904),⁷⁷ Rize’de Çamlıhemşin Sıraköy Camii (1847), Konaklar Mahallesi Camii (1835), Çayeli Yenice Köyü Camii (1806),⁷⁸ Artvin’de Uğurköy Camii (1860),⁷⁹ Borçka Aşağı Camii,⁸⁰ Giresun’da Tahtalı Camii (18. yüzyıl),⁸¹ Bayburt’ta Dağçatı Köyü Camii (1806)⁸² ve Gürcistan’da Hohna Camii (1899),⁸³ ahşap üzerine işlenen yıldızlarıyla dikkat çekmektedir (Görsel 62-68).

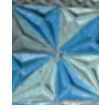
Görsel 62.
Başyurt Camii
Yıldız Motifi

Görsel 63.
Trabzon Of
Uğurlu Molla
Ömerli Camii⁸⁴

Görsel 64. Rize
Çamlıhemşin
Sıraköy Camii⁸⁵

Görsel 65.
Artvin Uğurköy
Camii⁸⁶

Görsel 66.
Giresun Tahtalı
Camii⁸⁷

Görsel 67.
Bayburt Dağçatı
Köyü Camii⁸⁸

Görsel 68.
Gürcistan Hohna
Camii⁸⁹

Başyurt Camii’nde ahşap sütun, kiriş ve “U” mahfil korkuluğunda

⁷⁷ Raziye Çiğdem Önal, *Trabzon Mihrapları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 942.

⁷⁸ Gökler, *Rize’de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1851-52.

⁷⁹ Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 40.

⁸⁰ KKE, “Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı” (Erişim 06 Eylül 2023).

⁸¹ Eyüp Nefes, “Giresun’da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/2 (Mart 2009), 207.

⁸² Haldun Özkan, “Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 31 (Mayıs 2013), 131.

⁸³ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi’nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 862.

⁸⁴ Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler*, 509.

⁸⁵ Gökler, *Rize’de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1851.

⁸⁶ Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 40.

⁸⁷ Nefes, “Giresun’da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii”, 207.

⁸⁸ Özkan, “Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi”, 13.

⁸⁹ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi’nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 862.

karşılaşılan balıksırtı, halat örgü ve papyon geçme motifi geometrik desenlerden en sık kullanılanlar arasındadır. Özellikle mahfil korkuluğundaki papyon geçme, Karadeniz bölgesi ile özdeşleşen bir tezyinat olup camilerin ahşap pencere şebekelerinde, minber, vaaz kürsüsü ve mahfil korkuluklarında tercih edilmektedir. Bu bezeme ile Erzurum'da Narman Güvenlik Köyü Camii'nde,⁹⁰ Rize'de Çamlıhemşin Sıraköy Camii (1847), Fındıklı Meyvalı Köyü Camii (1871), Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834),⁹¹ Trabzon'da Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830), Dernekpazarı Yukarı Kondu Mahallesi Camii (1809), Güneykondu Mahallesi Camii (1819),⁹² Artvin'de Düzköy Camii, Aşağı Maden Köyü Camii, Ardanuç Çerkez İskender Paşa Camii (1864), Uğur Köyü Camii (1860),⁹³ Samsun'da Ordu Köyü Camii (1424),⁹⁴ Porsuk Köyü Camii (1859),⁹⁵ Giresun'da Tahtalı Camii (18. yy),⁹⁶ Gürcistan'da Şubani Camii (1887), Pirveli Camii (18. yüzyıl), Aho Camii (18. yüzyıl) ve Begleti Camii'nde (1925)⁹⁷ karşılaşılmaktadır (Görsel 69-76).

Görsel 69.
Başyurt Camii

Görsel 70.
Güvenlik Köyü Camii⁹⁸

Görsel 71. Rize Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii⁹⁹

Görsel 72. Trabzon Araklı Keçikaya Köyü Camii¹⁰⁰

⁹⁰ Gökler-Doğan, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narman Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", 206.

⁹¹ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1793-94.

⁹² Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler*, 45, 243, 258.

⁹³ Baramidze, *İslami Dini Yapılar Artvin İli*, 13, 15, 23, 40.

⁹⁴ E. E. Naza Dönmez, *Wooden Mosques of the Samsun Region, Turkey* (Oxfordshire: Bar International Series, 2008), 23, 28.

⁹⁵ Yıldız, *Samsun Ahşap Camileri*, 98.

⁹⁶ Nefes, "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii", 205.

⁹⁷ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 811, 823, 893, 1071.

⁹⁸ Gökler-Doğan, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narman Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", 206.

⁹⁹ Gökler, *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, 1794.

¹⁰⁰ Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler*, 50.

Görsel 73.
Artvin Düzköy
Camii¹⁰¹

Görsel 74.
Samsun Porsuk
Köyü Camii¹⁰²

Görsel 75.
Giresun
Tahtalı Camii¹⁰³

Görsel 76.
Gürcistan
Şubani Camii¹⁰⁴

Sonuç

Erzurum'dan Karadeniz'e geçişte bir köprü konumunda bulunan, İspir'in tarihî, kültürel varlıklarından birisi olan Başyurt Camii ve Medresesi, bölgenin tekil örneklerinden birisini oluşturmaktadır. İncelenen kitabe ve bilgilerden cami ve medresenin Mahmud Ağa ve ailesi tarafından inşa ettirildiği açıktır.

Bölgenin ilk cami ve medresesi olması özelliği sergileyen yapıyla ilgili yerinde yapılan incelemeler ve değerlendirmeler sonucunda eserin fevkani düzende inşa edilmiş olması, alt katının medrese olarak hizmet vermesi, dış mimarisinin gösterişten uzak bir anlayış sergilemesi taşra yapılarının özellikleri arasındadır. Ancak harimdeki mihrap tasarımı, ahşap malzeme üzerine gerçekleştirilen süslemeler özelinde papyon geçme, yıldız tasarımları, lale motifleri ve örgü geçmeler Doğu Karadeniz'in etkisinde şekillendiğini göstermektedir. Bu da iki bölge arasındaki kültürel etkileşimi ortaya çıkartmaktadır ki, karşılaştırma eserleriyle de desteklenmiştir. Ayrıca söz konusu unsurlar eserin Karadenizli ustalar tarafından inşa edildiğini de ortaya çıkartmaktadır.

Bu çalışma ile bugüne kadar araştırmaya konu olmayan yapı, kayıt altına alınmış, bütün detayları incelenerek bölgeler arası bağlantı kurulmuştur. Bundan sonraki Gürcistan, Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi özelinde Erzurum ile ilgili yapılacak cami, medrese ve süsleme araştırmaları için örnek kaynak teşkil edecektir.

¹⁰¹ KKE, "Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" (Erişim 06 Eylül 2023).

¹⁰² Yıldız, *Samsun Ahşap Camileri*, 98.

¹⁰³ Nefes, "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii", 205.

¹⁰⁴ Kaya, *Acara (Gürcistan) Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Geleneksel Ahşap Cami Mimarisi*, 1071.

Kaynakça

- Aktemur, Ali Murat –Kukaracı, İshak Umut. *Kültür Varlıkları ile İspir*. Erzurum: Ofset Matbaacılık, 2004.
- Anabasis, Ksenophon. *Onbinlerin Yürüyüşü*. çev. Tanju Gökçöl. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1974.
- Aytekin, Osman. *Artvin'deki Mimari Eserler*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Baramidze, Ruslan. *İslami Dini Yapılar Artvin İli*. Batum: y.y., 2017.
- Bayhan, Ahmet Ali. “Ordu/İkizce’den Bir Ahşap Camii: Laleli (Eski) Camii”. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 14 (Mart 2005), 1-22.
- Bayhan, Ahmet Ali. *Geçmişten Günümüze Ordu’nun Geleneksel Ahşap Camileri*. Ordu: Kültür Yayınları, 2019.
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âsâfi Âmedi Kalemî [A.AMD]*. No. 8, Gömlek No. 63, 1.
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Journal [Y.(PRK).A]*. No. 1, Gömlek No. 8, 1.
- Çağlayan, Mustafa Yılmaz. *Şu Bizim İspir*. İstanbul: Turizm Kültür ve Kalkındırma Derneği, 1987.
- Çiğdem, Süleyman vd. *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt*. Erzurum: Bakütam, 2020.
- GE, Google Earth, “Google Labs”, Erişim 25 Ağustos 2023. <https://earth.google.com>
- Gökler, Burak Muhammet – Doğan, Muhammed Emin. “Arşiv Belgelerine Dayanarak Narman Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme”. *Art Sanat* 16 (Temmuz 2021), 181-219. 10.26650/artsanat.2021.16.0007
- Gökler, Burak Muhammet. “Karadeniz Geleneğinde Erzurum/İllica Aşağı Canören Köyü Camii”. *Sanat Tarihi Yıllığı* 32 (Haziran 2023), 249-274. <https://doi.org/10.26650/sty.2023.1234084>
- Gökler, Burak Muhammet. *Rize’de Osmanlı Dönemi Camileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Heredot Tarihi*. çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1973.
- İK, İspir Kaymakamlığı. “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı”, Erişim 25 Ağustos 2023. <http://www.ispir.gov.tr/>
- Kaya, Mustafa. *Acara (Gürcistan) Bölgesi’nde Osmanlı Dönemi ve Sonrası Ge-*

- leneksel Ahşap Cami Mimarisi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- KKE, Karadeniz Kültür Envanteri, “Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı”, Erişim 02 Ağustos 2023. <http://karadeniz.gov.tr/kusluca-camii/>
- KKE, Karadeniz Kültür Envanteri, “Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı” Erişim 06 Eylül 2023. <https://karadeniz.gov.tr/asagi-cami/#prettyPhoto>
- KKE, Karadeniz Kültür Envanteri, “Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı”, Erişim 02 Eylül 2023. <https://karadeniz.gov.tr/esen-kiyi-koyu-camii/>
- KKE, Karadeniz Kültür Envanteri, “Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı”, Erişim 02 Eylül 2023. <https://karadeniz.gov.tr/oruclu-koyu-camii/#prettyPhoto>
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*. İstanbul: Ercan Matbaası, 1960.
- Küçük, Ogün. *Trabzon'un Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of İlçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camiler (18-19. Yy.)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Naza Dönmez, E. E. *Wooden Mosques of the Samsun Region, Turkey*. Oxfordshire /England: Bar International Series, 2008.
- Nefes, Eyüp. “Giresun’da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/2 (Mart 2009), 187-210.
- OİKTM, Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, “Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı”. (Erişim 10 Eylül 2023. <https://ordu.ktb.gov.tr/TR-130723/laleli-cami-ikizceordu.html>
- Önal, Raziye Çiğdem. *Trabzon Mihrapları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Özger, Yunus. “XIX. Yüzyıl Ortalarında İspir Kazasında Vakıflar (Evkâf Nezâreti Defterlerine Göre)”. *Karadeniz Araştırmalar* 6/21 (Ocak 2009), 31-47.
- Özger, Yunus. “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İspir ve Köylerinin Nüfusu”. *Ata-*

- türk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi* 34 (Şubat 2007), 275-294.
- Özkan, Haldun. “Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi”. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 31 (Mayıs 2013), 119-135.
- Yıldız, Şenler (ed.) *Samsun Ahşap Camileri*. Ankara: Sincan Matbaası, 2011.
- Sarı, Yavuz. *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları, Doktora Tezi, 2021.
- Taşkan, Demet. *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- TKGM, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, “Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı” Erişim 25 Ağustos 2023. <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/>
- Ünsal, Veli. *Eskiçağ'da İspir ve Çevresi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Yavuz, Mehmet. *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Yurtaş, Hüseyin - Gökler, Burak Muhammet. “Bir Minare İki Usta”. *Doğu Esintileri Dergisi* 13 (Ağustos 2020), 117-158.

Summary

İspir, connecting Erzurum to the Eastern Black Sea Region and serving as a bridge between the two regions, draws attention for its history, geography, and cultural assets. The region, which has been hosting different states since the Late Chalcolithic and especially the Early Bronze Age, came under the rule of the Ottoman Empire in 1514.

It can be seen in the literature that studies carried out on İspir focus primarily on churches and examples of civil architecture, particularly mosques in the city center. Many village mosques highlighting local architecture could not be examined in detail due to the challenging topographic structure of the region. One of those structures is the Başyurt Mosque and Madrasah are in Çamlıkaya - İspir. Located on the border of Çamlıhemşin district of Rize province, this structure is important since it has not been previously evaluated and it has significant architectural structure and wooden ornamentation compositions. Inspected

on-site, coordinates and dimensions of this structure were determined, and the layout plan was established. Then, aerial photographs and ornament composition details were recorded and transferred to drawings.

The structure, which has a *fawqānī* (heightened) design, has the lower floor used as a madrasah and an upper floor used as a mosque. The information given on the mosque's entrance door, wooden columns in the prayer hall, and the signboard indicate that the structure was constructed in 1833 by Mahmut Ağa and his family. Mehmet Gözüm, who is a member of the same family, repaired the structure in the year 1969 and Dursun Gözüm added a wooden minaret. The review of archival documents revealed that a person named Mahmut Ağa was appointed as director in İspir in 1849 and there is another document dated 1856 showing that he resigned from his position. It is assumed that Mahmut Ağa, an important figure in the region, was the person who had the mosque built. However, no data directly supporting this opinion could be found.

The rectangular lintel windows illuminating the madrasah and prayer hall of the structure, which has a very simple approach in external architecture, are the only elements that animate the façade. The madrasah and mosque are arranged with wooden ceilings in a rectangular plan. The madrasah, which is not in use at this moment, is entered through a rectangular door facing east. A wooden partition divides the madrasah into two rooms.

The prayer hall of the mosque is accessed through a wooden door on the east facade, which has wings decorated with tulip motifs. The interior, with plastered main walls, draws attention to other architectural elements. The stone mihrab placed to the south of the prayer hall gradually widens from top to bottom, a feature commonly preferred in Black Sea mosques. The unique wooden minbar, placed just west of the mihrab, draws attention with its geometric ornamentation compositions. The damask motif on the minbar door constitutes a unique example in the region, whereas prismatic triangles on the facades, floral

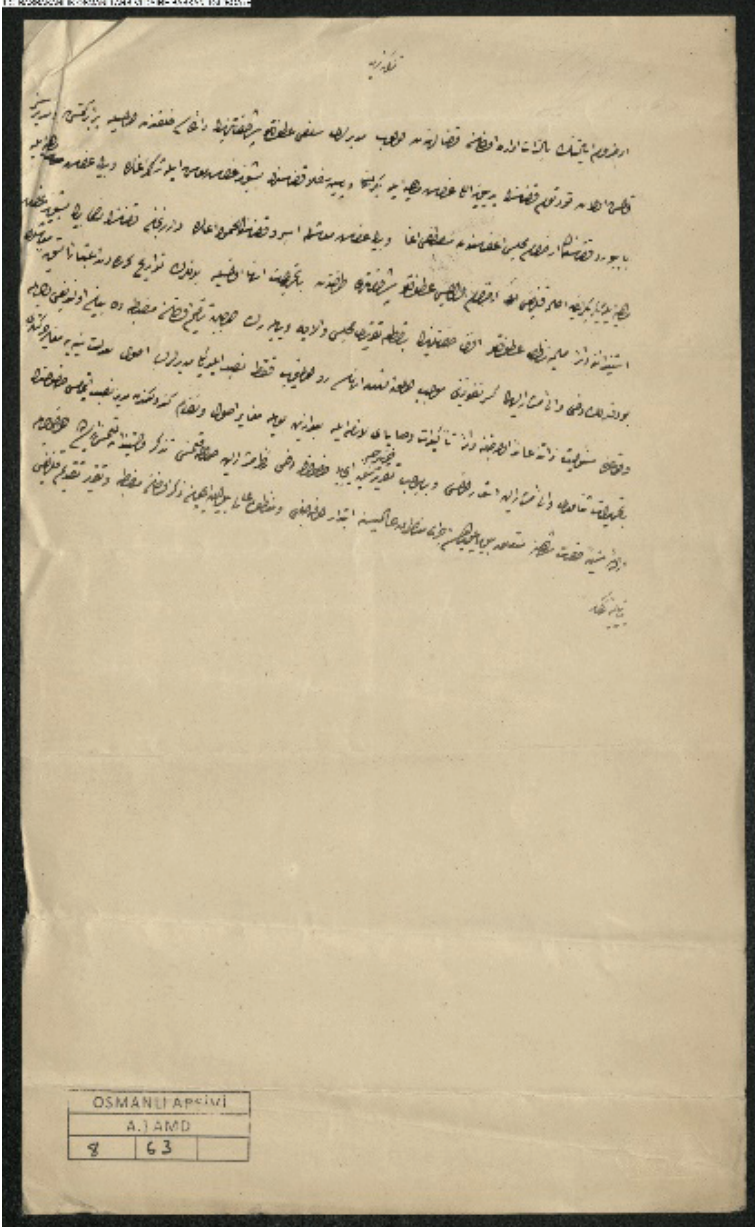
designs, double intersections, rope braids, the tree of life, and tulips in the celestial realm are some of the decorative details.

Geometric ornamentation bands on the wooden columns supporting the balcony of the prayer hall are repeated intensively. Although prismatic triangles used in the minbar are repeated there, the other embellishments include radial rods, star motifs, column pendants, and herringbone motifs. The wooden ornamentation band is continued on the beam, railing, balcony corner, and ceiling too. Bowtie intersections, woven intersections, rope braids, herringbone, stars, and the Seal of Solomon motif reiterate the general decorative approach.

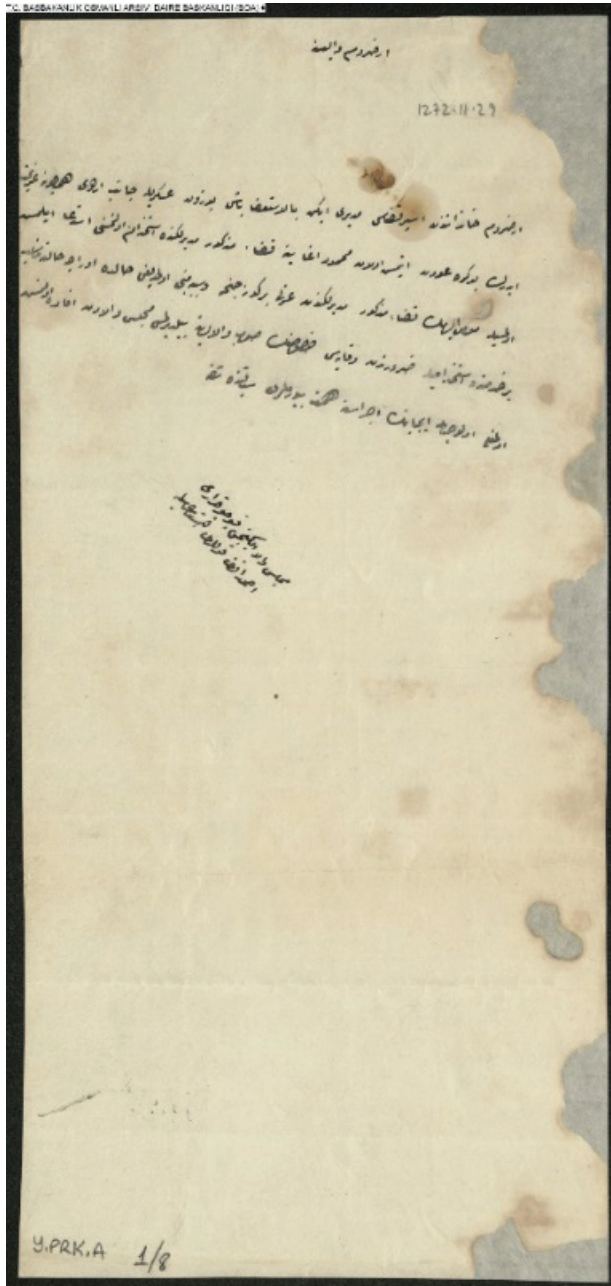
Considering the architectural features, decorative compositions, and *fawqānī* design of the structure from a general perspective, a close similarity with Black Sea mosques draws attention. Examining together with the mosques used for comparison, it can be seen that buildings in the Black Sea region are generally designed as two-story due to topography. However, motifs engraved on wooden materials are more commonly encountered in the Black Sea Region than in Erzurum. The motifs, including tulip, bow tie intersections, rope braids, double intersections, prismatic triangles, stars, and radial rods, echo the characteristics of the Black Sea.

In conclusion, this type of practice can be seen in many architectural works in İspir, serving as a cultural bridge between the two regions. As it reveals the intercultural interaction, interregional migration also paves the way for the transfer of traditions, knowledge, and accumulation to different geographies. It is very important to document Başıyurt Mosque and Madrasah as a shared cultural heritage of the two regions. Furthermore, it will serve as a source for future studies related to the Eastern Black Sea and Erzurum.

EKLER

Ek-1. Erzurum'un kazalarından Tortum'a Bekir Ağa, Aşağı Pasin'e Şakir Ağa, Bayburt'a Mustafa Ağa, İspir'e Mahmud Ağa, Erzincan'a diğer Bekir Ağa'nın müdür tayini.

Ek 2. Erzurum İspir kazası müdürü iken istifa eden Mahmud Ağa'nın istihdamı isteğinin kabulü